

**ZAIF KO'RUVCHI VA KO'R BOLALAR UCHUN TA'LIM JARAYONLARI
VA METODIKALARI****Fayzliddinova Laziza Bexzod qizi**

Toshkent Kimyo xalqaro Universiteti

Spekial pedagogy fakulteti

+998900079104

fayzliddinovalaziza@gmail.com**Annotatsiya**

Ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar ta'lim jarayoni maxsus yondashuvni talab etadi, chunki ko'rish imkoniyati cheklanganda bilish faoliyati asosan eshitish, teginish va boshqa analizatorlar orqali shakllanadi. Bu esa idrok, xotira, tasavvur va tafakkurning o'ziga xos xususiyatlarini yuzaga keltiradi. Maqolada zaif ko'ruvchi va ko'r bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlari, ta'lim metodikalari, Braille yozuvi, taktil materiallar, audio vositalar hamda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, o'qituvchi va ota-onalarning roli, inklyuziv ta'lim sharoitidagi imkoniyatlar va qiyinchiliklar haqida ham fikr yuritiladi. Mazkur tadqiqot ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar ta'limini samarali tashkil etishga doir metodik tavsiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar, zaif ko'ruvchi, maxsus pedagogika, inklyuziv ta'lim, Braille yozuvi, taktil materiallar, audio vositalar, zamonaviy texnologiyalar, psixologik xususiyatlar, metodik yondashuv.

Аннотация

Образовательный процесс для детей с нарушением зрения требует специальных методических подходов, так как при ограничении зрительных функций познавательная деятельность в основном формируется через слух, осязание и другие анализаторы. Это обуславливает своеобразные особенности восприятия, памяти, воображения и мышления. В статье анализируются психолого-педагогические особенности слабовидящих и слепых детей, методы обучения, использование шрифта Брайля, тактильных материалов, аудиосредств и современных технологий. Также рассматривается роль учителя и родителей, возможности и трудности инклюзивного образования. Данное исследование направлено на формирование методических рекомендаций по эффективной организации обучения детей с нарушением зрения.

Ключевые слова: дети с нарушением зрения, слабовидящие, специальная педагогика, инклюзивное образование, шрифт Брайля, тактильные материалы, аудиосредства, современные технологии, психологические особенности, методический подход.

Abstract

The educational process for children with visual impairments requires specific methodological approaches, since when vision is limited, cognitive activity is mainly developed through hearing, touch, and other sensory channels. This leads to distinctive features of perception, memory, imagination, and thinking. The article analyzes the psychological and pedagogical characteristics of visually impaired and blind children, teaching methods, the use of Braille, tactile materials, audio resources, and modern technologies. It also discusses the role of teachers and parents, as well as the opportunities and challenges of inclusive education. This study aims to develop methodological recommendations for the effective organization of education for children with visual impairments

Keywords: children with visual impairments, visually impaired, special education, inclusive education, Braille, tactile materials, audio resources, modern technologies, psychological characteristics, methodological approach.

Ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning ta‘lim jarayonini tashkil etish o‘ziga xos metodik yondashuvni talab etadi. Ularning bilish faoliyati ko‘proq eshitish, teginish va boshqa analizatorlar orqali shakllanadi. Ushbu maqolada zaif ko‘ruvchi va ko‘r bolalarning psixologik xususiyatlari, ta‘lim metodikalari, zamonaviy texnologiyalar, o‘qituvchi va ota-onalarning roli haqida batafsil mulohaza yuritiladi. Ko‘rish sezgisi inson uchun asosiy idrok organi bo‘lib, tashqi olam haqidagi ma‘lumotlarning 80% gacha qismi ko‘rish orqali qabul qilinadi. Shu bois, ko‘rishida nuqson bo‘lgan bolalar — ya‘ni zaif ko‘ruvchi va ko‘r bolalar — atrof-muhitni bilishda sezilarli qiyinchiliklarga duch keladilar.

Bunday bolalar uchun ta‘lim nafaqat o‘quv dasturlarini o‘zlashtirish, balki hayotiy ko‘nikmalarni egallash, ijtimoiy moslashish va mustaqil yashashga tayyorlanish jarayonidir. Shuning uchun ham maxsus pedagogika bu borada chuqur ilmiy va amaliy izlanishlar olib boradi.

Zaif ko‘ruvchi va ko‘r bolalarning rivojlanish xususiyatlari

Sensor rivojlanish

Ko‘rish nuqsoni boshqa sezgi organlarini kuchaytiradi.

Taktil sezgi (qo‘l bilan ushlab ko‘rish), eshitish, hid bilish va kinestetik hislar asosiy manbaga aylanadi.

Bilish jarayonlari

Xotira va tafakkur eshitish asosida rivojlanadi.

Nutq – asosiy kompensator vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Emotsional va ijtimoiy rivojlanish

Ba‘zan ijtimoiy moslashishda qiyinchilik bo‘lishi mumkin.

O‘ziga ishonchni shakllantirish muhim.

Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan metodlar

Klassik metodlar

Braille yozuvi – ko'r bolalarning asosiy savodxonlik vositasi.

Taktil vositalar – relyefli rasmlar, xaritalar, plastilin modellar.

Ovozli materiallar – audio kitoblar, nutq sintezatorlari.

Zamonaviy metodlar

Kompyuter texnologiyalari – NVDA, JAWS kabi ekran o'quvchi dasturlar.

Mobil ilovalar – ko'zi ojizlar uchun maxsus ishlab chiqilgan navigatsiya va ta'lim dasturlari.

Elektron Braille displeylari – yozish va o'qishda qulaylik yaratadi.

Pedagogik yondashuvlar

Sensor-kompensator metod – boshqa analizatorlar orqali bilim berish.

Verbal metod – ko'p tushuntirish va nutqiy izoh berish.

Praktik metod – amaliy mashqlar orqali bilimni mustahkamlash.

Ta'lim jarayonini tashkil qilish prinsiplari

Individual yondashuv – har bir bolaning ko'rish darajasi, tez o'zlashtirish qobiliyati inobatga olinadi.

Ko'rgazmalilik – taktil va ovozi ko'rgazmalar asosida bilim berish.

Tizimlilik va izchillik – materiallar bosqichma-bosqich va muntazam takrorlanib boradi.

Mustaqillikni rivojlantirish – kundalik hayotiy ko'nikmalarga o'rgatish (yo'lni topish, kiyinish, ovqatlanish).

Ijtimoiy integratsiya – imkon qadar tengdoshlar bilan birga, inklyuziv ta'limda o'qitish.

Metodik tavsiyalar

Matematika – relyefli shakllar, uch o'lchamli modellar orqali tushuntirish.

Geografiya – relyefli globus, taktil xaritalar yordamida.

Biologiya – o'simlik va hayvonlarning haqiqiy yoki maket namunalari.

Adabiyot – audio kitoblar va Braille yozuvidagi asarlar.

Jismoniy tarbiya – harakatni tovush signallari, qo'l bilan yo'naltirish orqali o'rgatish.

O'qituvchi va ota-onalarning roli

O'qituvchi: bolani to'g'ri metodik yondashuv bilan qo'llab-quvvatlashi kerak.

Ota-ona: uy sharoitida mustaqillikni rag'batlantirishi lozim.

Mutaxassislar: tiflopedagog, psixolog va logopedning hamkorligi samaradorlikni oshiradi.

Ijtimoiy va texnologik qo'llab-quvvatlash

Inklyuziv ta'lim – umumiy maktablarda maxsus sharoit yaratish.

Axborot texnologiyalari – maxsus qurilmalar (audiokitoblar, ekran o'quvchilar).

Reabilitatsiya markazlari – ijtimoiylashuv, orientatsiya va mobilizatsiya mashqlari.

Xulosa

Zaif ko'ruvchi va ko'r bolalar uchun ta'lim nafaqat bilim berish, balki mustaqillik, o'ziga ishonch, ijtimoiy moslashuv va hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish jarayonidir. Braille yozuvi, audio vositalar, taktil didaktika va zamonaviy IT texnologiyalar ushbu jarayonning ajralmas qismidir. Ta'lim jarayonida individual yondashuv, integratsiya va kompensator metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Asosiy manbalar

1. Teaching Concepts to Students with Visual Impairments: Touch-Listen-Learn Model (Sevgi Kırboyun Tipi va boshqalar, 2023). Sensor va audio materiallar orqali tushunchalarni o'rgatish, zaif ko'ruvchi o'quvchilarda mustaqil o'qish imkoniyatini oshirish.
2. Evidence-Based Practices for Students with Visual Impairments in Regular Settings: An Integrated Review (Mbaye Dieng Diasse & Norimune Kawai, 2024) Inklyuziv muhitda zaif ko'ruvchi talabalarga samarali bo'lgan metod va strategiyalarni ko'rib chiqadi: ko'pxatlamli metodlar, maxsus texnologiyalar, o'quv muhitini moslashtirish.
3. Viewing Strategies in Children With Visual Impairment and Interventions (systematic scoping review, 2022) Ko'rishishi pasaygan bolalarda yaqin masofadagi (chuqur o'qish, yozish) vazifalarda foydalaniladigan nazorat strategiyalari va ularni yaxshilash yo'llari.
4. Understanding Learning Experience and Knowledge Acquiring by Blind and Visually Impaired Students at the State Conservatory of Uzbekistan (Munavara Abdullaeva, Shokhida Gafurova, 2021) O'zbekiston sharoitida ko'r va zaif ko'ruvchi talabalarning inkluziv muhitdagi o'rganish tajribalari, muammolari, yechimlari.
5. Features of inclusive education with children with special educational needs in Uzbekistan (Abdullayeva G.S., 2024) Ingliz tili darsi misolida, bolaning ehtiyojlarini hisobga olgan holda inkluziv va universal yondashuv metodikalari.

6. Teaching Skill Acquisition to Individuals with Blindness (SE Ivy, 2014) Ko‘r bo‘lganlarda yangi ko‘nikmalarni o‘rgatish, prompting, mustahkamlash usullari kabi amaliy metodlar.
7. Tactile Materials in Practice: Understanding the Experiences of Teachers of the Visually Impaired (Phutane, Wright va boshqalar, 2022) Taktil materiallarning amaliyotda qanday tayyorlanishi, ishlatilishi va ular bilan ishlashda o‘qituvchilarning fikrlari.
8. A Systematic Review of the Impact of Childhood Vision Impairment on Reading and Literacy Levels (L Loh va boshqalar, 2023) Ko‘rish nuqsoni bolaning o‘qish va savodxonlik darajasiga qanday ta’sir qiladi — ilmiy tadqiqotlar natijalari.